

ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ірина Передерій
м. Полтава

ІНСТИТУЦІЙНІ ВЕБ-РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМЕМОРАЦІЇ

Сучасний світ переживає глибинні трансформації, у тому числі в гуманітарній сфері, серед яких проблеми національної ідентичності набувають особливої гостроти, а подекуди й болісності. Важливим елементом самоідентифікації народу є історична / національна пам'ять, що відіграє активну роль у процесі формування нації, консолідації суспільства, його мобілізації на реалізацію свого потенціалу [1, с. 3].

Сутність феномену історичної пам'яті, як слушно зазначає О. Бойко, полягає у збереженні в суспільній свідомості найбільш значущої, знакової, актуальної інформації, яка, з одного боку, є своєрідним узагальненням досвіду окремої людини, народу, країни, держави, а з іншого – підґрунтям та спонукою подальшого поступального розвитку. Інколи історична пам'ять зберігає, на перший погляд, незначні, майже дріб'язкові деталі, що може створити ілюзію хаотичності її природи. Насправді ж цей дивовижний феномен людського буття являє собою не просто набір подій минулого, які ситуативно зафіксувалися у свідомості, а своєрідну модель, специфічну матрицю оптимальної, з точки зору історичного досвіду, поведінки окремої людини / групи / народу в ході динамічних суспільних змін. Історична пам'ять, на слушну думку О.Д. Бойка, зберігає лише найсуттєвіше, те, що має чітке емоційне забарвлення, знакову символіку, чітко визначені місце й роль в ієрархії цінностей історії народу [2, с. 82].

У цьому контексті особливого значення набуває також комеморація – цілеспрямований процес збереження пам'яті про значущі для нації події. Вона реалізується за допомогою комеморативних практик – сукупності способів, які сприяють закріпленню, збереженню та передаванню в суспільстві пам'яті про його історичне минуле. До них належать спорудження пам'ятників, створення музеїв і меморіальних комплексів, відзначення на державному й місцевому рівнях пам'ятних дат, публікація історичних документів тощо [3]. Відповідно комеморативними речами є матеріальні об'єкти, в яких зафіксовано пам'ять [4, с. 101]. Це музейні експонати, твори мистецтва, документальні джерела (в тому числі й архівні).

Натепер комеморація привертає до себе неабияку увагу. Вона є надзвичайно важливою цариною, як у внутрішньо-, так і зовнішньополітичному контекстах та умовах політизації історії, коли навколо інтерпретацій історичного минулого розгортаються справжні «війни пам'яті» [5]. Звідси формування державою, політиками чи певними суспільними групами комеморативних стратегій – процесу підтримування пам'яті в часі, поклоніння або надання суттєвої переваги певній події (подіям) задля перетворення пам'яті на комеморацію, тобто на спосіб сприяння об'єднання спільноти / нації / громадянства, як таких, що мають спільне минуле. Думаємо, зайве доводити, яку роль відіграє комеморативна

історична пам'ять у становленні та подальшому закріпленні національної ідентифікації.

У третьому тисячолітті – тисячолітті інформаційних технологій і гігантських обсягів інформації – традиційні інструменти комеморації, такі, як пам'ятники, музеї, меморіальні комплекси, бібліотеки, архіви в їхній класичній формі, виставки і навіть фільми, якщо й не втрачають своєї актуальності, то поступово відходять на другий план. Сучасна молодь значну частину вільного часу проводить у мережі Інтернет, віддаючи перевагу одержанню інформації у всесвітній мережі, а не в бібліотеках та музеях. Крім того, за роки незалежності українські історики хоч і зробили значний внесок у розвиток історичної науки, підваживши низку усталених історіографічних стереотипів імперського та радянського часу, проте більшість їхніх досліджень не мають резонансного впливу навіть на вчительський загал, оскільки малотиражні й відомі лише вузькому колу спеціалістів [4, с. 111]. Відповіддю на виклик часу стала поява нових засобів комеморації минувшини – веб-ресурсів, які перетворилися на своєрідні «місця пам'яті». Цей термін був уведений до наукового обігу на початку 1980-х рр. французьким ученим П. Нора. Ним учений позначав місця, в яких, на його думку, втілена національна пам'ять (пам'ятники, емблеми, свята, урочистості на честь людей і подій, погребальні та панегіричні промови тощо) [6].

За свідченням американського політолога Жана-Вернера Мюллера, «новітні електронні технології збирання й відтворення даних обумовили фундаментальний поворот у мнемонічних технологіях, який, ймовірно, рівнозначний винаходу друкарського верстата й згасанню усної пам'яті ... після епохи Відродження» [7]. Засоби ретрансляції пам'яті вийшли на новий рівень, що виявилось останнім часом у створенні величезної кількості веб-ресурсів, провідна мета яких – актуалізувати й передати історичні знання.

Електронні ресурси мають низку переваг порівняно з традиційними комеморативними практиками. Передусім, майже повсюдне поширення Інтернету дозволяє одночасно охопити велику аудиторію, зокрема й молодь, яка є найбільш активним користувачем мережі, але якій чи не найбільше бракує належних знань вітчизняної минувшини. Крім того, веб-ресурси містять інформацію документно-інформаційних установ (бібліотек, архівів, музеїв), котра в офлайн режимі доступна далеко не всім і не завжди (через віддаленість чи складність доступу; зокрема, в сучасних вітчизняних архівах до цього часу зберігається радянська практика допуску до роботи в читальних залах лише за наявності листа-звернення від установи, в якій працює людина; молоді, яка не досягла повнолітнього віку, доступ до архівів узагалі закритий). І насамкінець, розроблення сайтів – зазвичай більш економний і менш енерговитратний варіант поширення інформації, ніж, наприклад, створення музеїв або відкриття меморіальних комплексів. Веб-сайти як інструмент збереження пам'яті мають ще одну перевагу: деякі з них інтерактивні, тобто дають користувачам можливість брати участь у розвитку ресурсу, наповненні його контентом.

Разом з тим, на слухну думку російських дослідників проблеми І.В. та О.М. Грибан, електронні ресурси як інструмент комеморації характеризуються й певними недоліками. По-перше, достатньо складно

контролювати й оцінювати якість представленої на них інформації, яка не завжди належним чином структурована, що утруднює її використання. По-друге, зазвичай, створення таких ресурсів не супроводжується відповідною рекламною кампанією і багато дійсно корисних та цікавих проектів залишаються невідомими широкій аудиторії [8, с. 34].

Тим не менше, в сучасному вітчизняному віртуальному просторі представлені різноманітні інституційні веб-ресурси, які виконують у тому числі й комеморативну функцію. Це передусім сайт центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу – Український інститут національної пам'яті (далі – УІНП). На ньому представлені цілі проекти, що реалізують відповідну мету. Наприклад, віртуальний проект «Люди свободи», започаткований до 25-ї річниці незалежності України спільно з телевізійним каналом UA: Перший, що є онлайн-виставкою інформаційних матеріалів та відеосюжетів про людей, які своєю працею і боротьбою в минулому столітті зробили можливим відновлення незалежності України. Серед таких постатей не лише політики й громадські діячі (М. Міхновський, Василь Вишиваний, Є. Чикаленко, В. Чучупак, Є Коновалець, П. Григоренко, В. Чорновол та ін.), а й представники духовної культури – науковці (А. Кримський, Ю. Шевельов, С. Корольов), митці (М. Леонтович, Г. Нарбут, Лесь Курбас, В. Івасюк, А. Горська, К. Білокур), церковні діячі (В. Липківський, Й. Сліпий) [9].

На сайті УІНП також представлені проекти документальних матеріалів з інших значущих для українського громадянства історичних тем, зокрема «Пам'ять про голодомор», «Українська Друга світова», «Майдан: усна історія» тощо. Останній передбачає запис усних інтерв'ю учасників Української Революції гідності з подальшою презентацією відеоматеріалів у відповідному розділі сайту Інституту.

Не менш важливу роль у формуванні та збереженні національної пам'яті відіграють сайти (чи окремі розділи сайтів) науково-історичних інституцій НАН України – Інституту історії України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича й ін.

Значну діяльність щодо популяризації історичних знань та їхньої комеморації віртуальними засобами здійснюють вітчизняні архівні установи, бібліотеки та музеї. Зокрема, на всіх без винятку сайтах державних архівів Укрдержархіву є розділи тематичних онлайн-виставок історичних документів, що покликані сприяти реалізації зазначених завдань.

Так, на веб-сайті Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) такі виставки представляють широке розмаїття тем, як присвячених окремим видатним персоналіям в історії України (В. Чорновіл, П. Загребельний, Є. Патон, С. Ковпак, М. Руденко, О. Бердник, Д. Багалій, С. Русова, А. Волошин, Олена Пчілка, Т. Шевченко, С. Петлюра, М. Василенко, О. Довженко, М. Коцюбинський, О. Теліга та інші), так і славетним / трагічним історичним сторінкам, подіям, пам'ятним датам (Чорнобильська трагедія, День Соборності України, День Конституції,

День незалежності, День державного прапора України, День пам'яті жертв голодоморів, Перша світова війна, депортація кримських татар, хрещення Київської Русі, трагедія Бабиного Яру, бій під Крутами, українські національно-визвольні змагання 1917 – 1921 рр. тощо) [10].

Практично всі представлені документальні матеріали супроводжуються стислою загальнотематичною анотацією, котра допомагає відвідувачу сайту (якщо це не вчений-дослідник, а пересічна людина) скласти принаймні загальне уявлення про історичну добу, подію чи персоналію та її місце в історії, а самі документи – допомогти поглибити ці уявлення, зацікавити історією свого народу / країни / держави, спонукати до відповідної рефлексії.

Окремо слід сказати про Другу світову війну, яка на сьогодні є темою номер один у вже згадуваних раніше «війнах пам'яті» на пострадянському просторі. Крім того, Друга світова війна, передусім суспільна історична пам'ять про неї, залишається одним з визначальних «полів битви», що продовжує розколювати й саме українське суспільство політично, ідеологічно і ментально. «Лінія фронту» цієї запеклої «битви за пам'ять» проходить через ставлення і відповіді на цілу низку болісних проблемних питань [11, с. 195 – 197].

Тож представлення історії Другої світової війни безпристрасною мовою документів може допомогти у процесі її поступової деміфологізації в очах українських громадян – як старшого покоління, так і молоді. На згаданому сайті ця тема репрезентована надзвичайно широко, зокрема, лише протягом останніх трьох років – онлайн-виставками «Відкрита пам'ять про війну. З розсекречених фондів ЦДАВО України», «Єдність заради відродження... До 70-ї річниці вигнання нацистських загарбників з України», «Архіви і війна», «Війна. Перемога. Пам'ять», «До Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні», «В боях ранений, мій славетний Київ! До 70-річчя визволення від фашистських загарбників», «70-ті роковини початку насильного вивезення мирного населення з території окупованої України на примусові роботи в 1941 – 1944 рр.», уже згадувана «Трагедія Бабиного Яру».

Сайт Національної бібліотеки України імені В. Вернадського містить багато різноманітних матеріалів, покликаних популяризувати й комеморативувати вітчизняну історію, – від суто бібліографічних до презентаційно-бібліологічних, документальних та навіть образотворчих. Зокрема, представлений на сайті бібліотеки проект «Е-архів М. Грушевського» (до 150-річчя видатного діяча), здійснюваний спільно з установами НАН України, Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, низкою музейних установ та видавництвом «Світ», представляє книжкові новинки та дисертаційні роботи з царини грушевськознавства, висвітлює роботу відповідних за темою наукових конференцій, пропонує відеосюжети, присвячені діячеві тощо. Проект лише розпочато і в перспективі його, як свідчить відображена на сайті структура відповідного контенту, передбачається поповнювати новими матеріалами, зокрема іконографічними, меморіальними тощо [12].

Отже, огляд лише інституційних вітчизняних веб-ресурсів, присвячених важливим у контексті формування та збереження історичної

пам'яті темам, дозволяє зробити деякі висновки. Значна кількість різноманітних за формою і змістом онлайн-ресурсів про історичну минувшину нашого народу, які натепер представлені в Інтернет-просторі, свідчать про значущість цієї минувшини для сучасного українського суспільства. Очевидно, що веб-ресурси сьогодні стають своєрідними «місцями пам'яті» поряд із самими інституціями – науковими установами, архівами, музеями, а також меморіальними комплексами. Їхня перевага полягає в тому, що вони спроможні охопити багатомільйонну аудиторію і «відкриті» для відвідування в будь-який час доби з будь-якої точки світу.

Джерела та література

1. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять. Зб. наук. праць. – Випуск 4. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 296 с.

2. Бойко О.Д. Сучасний політичний міф як інструмент конструювання історичної пам'яті / Олександр Дмитрович Бойко // Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Зб. наук. праць. – Випуск 1. — К. : Стилос, 2011. – С. 82–100.

3. Див. детальніше: Мегилл А. Историческая эпистемология / Аллан Мегилл. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – 480 с.

4. Піскун В.М. Історична пам'ять і комеморація як спосіб об'єднання спільноти: українські реалії в минулому і сьогодні / Валентина Миколаївна Піскун // Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Зб. наук. праць. – Вип.1. – К. : Стилос, 2011. – С. 101 – 115.

5. Див.: Бордюгов Г.А. «Войны памяти» на постсоветском пространстве / Г.А. Бордюгов / Предисловие Алана Касаева. – М. : АИРО-XXI, 2011. – 256 с.

6. Див. детальніше: Нора П. Проблематика мест памяти / П'єр Нора // Франция-память. – СПб. : СПбГУ, 1999. С. 17 – 50.

7. Müller J.-W. Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory / Jan-Werner Müller // Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past. – Cambridge, 2004. P. 1–35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// assets.cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt.pdf](http://assets.cambridge.org/97805218/06107/excerpt/9780521806107_excerpt.pdf). – 14 листопада 2016 р.

8. Грибан И.В., Грибан О.Н Актуальное прошлое: веб-ресурсы как инструмент сохранения исторической памяти о Великой Отечественной войне / И.В. Грибан, О.Н Грибан // Преподавание истории в школе. – М. – 2016. – № 1. – С. 33 – 38.

9. Український інститут національної пам'яті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/page/lyudi-svobodi>. – 16 листопада 2016 р.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/61560195.html> – 15 листопада 2016 р.